RESEARCH FOCUS
xalqaro ilmiy jurnali
hamkorligida

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/0910253

QR-kod maqolaning DOI sahifasini ochadi

SAHIFALAR
1236–1240

TIL
O‘zbek

IQTIBOS UCHUN
Seitnazarova Guljahan Suxanatdinovna. Zamonaviy jurnalistning mahorat mezonlari // «O‘zbekiston olima ayollarining mamlakat taraqqiyotiga qo‘shayotgan hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 1236–1240. – DOI: https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910253

ZAMONAVIY JURNALISTNING MAHORAT MEZONLARI

Seitnazarova Guljahan Suxanatdinovna,
QDU, Mass-media va ommaviy kommunikatsiyalar kafedrasi dotsenti, PhD

Annotatsiya: Maqolada platformalashuv, sun’iy intellekt vositalari va auditoriya ishonchining pasayishi sharoitida jurnalist mahoratini qanday mezonlar bilan baholash mumkinligi o‘rganiladi. Qiyosiy tahlil va mazmuniy tasniflash natijasida jurnalist mahoratining besh mezonli integrativ modeli taklif qilinadi: qadriyat-me’yoriy, verifikatsion, ijodiy-janriy, texnologik va kommunikativ-mas’uliyat mezonlari. Har bir mezon uchun kuzatiladigan ko‘rsatkichlar belgilab berilgan. Model jurnalistlarni tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish va tahririyatlarda xodimlar faoliyatini baholashda qo‘llanishi mumkin.

Kalit so‘zlar: jurnalist mahorati, kasbiy kompetensiya, verifikatsiya, jurnalistik etika, multimedia jurnalistika, sun’iy intellekt, auditoriya ishonchi.

Kirish

So‘nggi o‘n yillikda jurnalistika faoliyat ko‘rsatadigan muhit tubdan o‘zgardi. Reuters instituti 2025-yilgi hisobotiga ko‘ra, 48 ta bozorda yangiliklarga umumiy ishonch uchinchi yil ketma-ket 40 foiz atrofida qolmoqda, 18–24 yoshlilarning 44 foizi esa yangiliklarni asosan ijtimoiy tarmoqlar va video platformalar orqali oladi [1]. Xuddi shu hisobotda yangiliklar uchun chatbotlardan haftalik foydalanuvchilar ulushi 7 foiz, 25 yoshgacha bo‘lganlar orasida 15 foiz ekani qayd etilgan [1]. Demak, jurnalist endi nafaqat boshqa tahririyatlar, balki blogerlar, influenserlar va algoritmlar bilan ham auditoriya e’tibori uchun raqobatlashmoqda.

Avtomatlashtirish masalasini tadqiq etgan N. Diakopulos algoritmlar yangilik ishlab chiqarishning ko‘plab bosqichlarini o‘z zimmasiga olayotganini, biroq tahririy mulohaza, kontekstni anglash va axloqiy tanlov inson vakolatida qolayotganini ko‘rsatadi [2]. Bu holat “jurnalist mahorati” tushunchasini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi: mashina bajara oladigan amallar mahorat belgisi bo‘lmay qoladi, mashina bajara olmaydigan amallar esa uning o‘zagiga aylanadi.

Ilmiy adabiyotda mahorat masalasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Rus jurnalistika nazariyasi an’anasida E. P. Proxorov jurnalist faoliyatini ijtimoiy funksiyalar va ijodiy jarayon nuqtai nazaridan tahlil qiladi [3], A. A. Tertichniy esa mahoratni asosan janr qonuniyatlarini egallash bilan bog‘laydi [4]. G‘arb an’anasida B. Kovach va T. Rozenstil kasbning me’yoriy asoslariga urg‘u berib, “jurnalistikaning birinchi burchi haqiqat oldidadir” deb ta’kidlaydi [5]. M. Doyze jurnalistlarning kasbiy mafkurasini jamoatga xizmat, xolislik, avtonomiya, tezkorlik va etika qadriyatlari orqali tavsiflaydi [6]. “Worlds of Journalism” xalqaro

loyihasi esa kasbiy rollar va qadriyatlar turli mamlakatlarda sezilarli farq qilishini ko‘rsatgan [7]. Shunday qilib, mahorat haqidagi qarashlar ijodiy, me’yoriy va sotsiologik yo‘nalishlar bo‘yicha tarqoq holda shakllangan. Ularni yagona baholash tizimiga birlashtiruvchi, raqamli davr talablarini hisobga oluvchi mezonlar majmui hali yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu tadqiqotning ilmiy muammosini belgilaydi.

Metodlar

Tadqiqot sifat (kvalitativ) yo‘nalishidagi nazariy-tahliliy ish sifatida bajarildi. Uning empirik bazasini uch guruh manbalar tashkil etdi.

Birinchi guruhga jurnalistika nazariyasi va media sotsiologiyasiga oid fundamental ishlar kiritildi [3–7]. Ikkinchi guruhni xalqaro kasbiy-etik hujjatlar tashkil etdi: Amerika Professional jurnalistlar jamiyatining Etika kodeksi [8] va Xalqaro jurnalistlar federatsiyasining Jurnalistlar etikasi global xartiyasi [9]. Uchinchi guruhga raqamli muhit va axborot xavfsizligiga oid xalqaro hisobot va qo‘llanmalar kirdi: Reuters instituti hisoboti [1], YuNESKOning jurnalistlarni tayyorlash bo‘yicha qo‘llanmasi [10], Yevropa Kengashining “axborot buzilishi” bo‘yicha ma’ruzasi [11]. Bundan tashqari, kasbiy etika [12], media sotsiologiyasi [13] va texnologiyalarning jurnalistikaga ta’siri [2; 14] bo‘yicha ishlar ham tahlilga jalb qilindi.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanildi: tizimli adabiyot sharhi, qiyosiy tahlil, mazmuniy tasniflash (kodlash), modellashtirish va sintez.

Natijalar

Manbalarni tasniflash natijasida jurnalist mahoratini besh mezon orqali tavsiflash mumkinligi aniqlandi. Zamonaviy jurnalist mahoratining integrativ modeli quyidagicha umumlashtirilgan.

Qadriyat-me’yoriy mezon modelning asosini tashkil etadi, chunki qolgan barcha ko‘nikmalar shu qadriyatlar doirasida ma’no kasb etadi. Xalqaro jurnalistlar federatsiyasi xartiyasining birinchi moddasida “faktlarni va jamiyatning haqiqatni bilish huquqini hurmat qilish jurnalistning birinchi burchidir” deb belgilangan [9]. Professional jurnalistlar jamiyati kodeksi ham to‘rt tamoyilga tayanadi: haqiqatni izlash va xabar qilish, zararni kamaytirish, mustaqil harakat qilish, javobgar va shaffof bo‘lish [8].

Verifikatsion mezon raqamli davrda alohida ahamiyat kasb etadi. B. Kovach va T. Rozenstil fikricha, jurnalistikaning mohiyati “tekshirish intizomi”dir [5]. K. Uordl va H. Derakhshan axborot buzilishini noto‘g‘ri axborot, dezinformatsiya va zararli axborot turlariga ajratadi [11]. Bu tasnif jurnalistdan har bir xabarning nafaqat to‘g‘riligini, balki tarqatish niyatini ham baholashni talab qiladi. YuNESKO qo‘llanmasi faktlarni tekshirishni jurnalistlarni tayyorlashning majburiy tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqadi [10].

Ijodiy-janriy mezon an’anaviy mahorat tushunchasining o‘zagidir. A. A. Tertichniy janrni voqelikni aks ettirishning barqaror usuli sifatida talqin qiladi [4]. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, bu mezon raqamli muhitda yo‘qolmaydi, balki yangi formatlar (lentalar, qisqa video, podkast) hisobiga kengayadi.

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910253

Texnologik mezon eng tez o‘zgaruvchan mezon hisoblanadi. J. Pavlik texnologiya jurnalistlar ishlash usuli, kontent shakli va tahririyat tuzilmasiga bir vaqtda ta’sir qilishini ko‘rsatgan [14]. Bugungi kunda bu mezonga sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish va ularning natijasini tanqidiy tekshirish ko‘nikmasi ham kiradi [2].

Kommunikativ-mas’uliyat mezoni jurnalistning auditoriya va jamiyat bilan munosabatini qamrab oladi. P. Shumeyker va S. Riz media mazmuni individual, tashkiliy va ijtimoiy omillar ta’sirida shakllanishini ta’kidlaydi [13]. Shu sababli mahorat faqat shaxsiy ko‘nikma emas, balki muhit bilan o‘zaro ta’sirda namoyon bo‘ladigan sifatdir.

Har bir mezon bo‘yicha uch daraja ajratish taklif etiladi: boshlang‘ich (standart vazifani nazorat ostida bajaradi), mustaqil (vazifani o‘zi to‘liq bajaradi) va ekspert (boshqalarga o‘rgatadi, yangi yechim taklif etadi).

Muhokama

Olingan natijalar mahorat haqidagi ikki an’anani bir-biriga zid emas, balki to‘ldiruvchi sifatida ko‘rish mumkinligini ko‘rsatadi. Rus nazariy maktabi mahoratni ko‘proq ijodiy jarayon va janr bilan bog‘lagan bo‘lsa [3; 4], g‘arb yondashuvi uni kasbiy me’yorlar va jamoatga xizmat bilan izohlaydi [5; 6]. Taklif etilgan model har ikki an’anani saqlab, ularga texnologik va verifikatsion mezonlarni qo‘shadi.

Muhokama uchun muhim masalalardan biri tezkorlik va aniqlik o‘rtasidagi ziddiyatdir. M. Doyze tezkorlikni jurnalist kasbiy mafkurasining qadriyatlaridan biri sifatida qayd etadi [6]. Ammo ijtimoiy tarmoqlar sharoitida tezkorlikka haddan tashqari intilish tekshirilmagan axborot tarqalishiga olib keladi [11]. Auditoriya ishonchining 40 foiz atrofida turib qolgani [1] shuni anglatadiki, tekshirilgan va manbasi ochiq axborot kasbiy jurnalistikaning asosiy raqobat ustunligiga aylanmoqda. Shu sababli modelda verifikatsiya alohida mezon sifatida ajratildi va tezkorlikdan ustun qo‘yildi.

Ikkinchi masala sun’iy intellektning o‘rni bilan bog‘liq. Avtomatlashtirish jurnalistning o‘rnini bosmaydi, balki uning ish tarkibini o‘zgartiradi [2]. Matnni shakllantirish, tarjima, transkripsiya kabi amallar tobora mashinaga topshirilmoqda. Natijada mavzu tanlash, manba bilan ishlash, kontekstni tushuntirish va axloqiy qaror qabul qilish kabi faqat insonga xos amallarning ahamiyati ortadi. Boshqacha aytganda, texnologik mezon qadriyat-me’yoriy va verifikatsion mezonlarni zaiflashtirmaydi, aksincha, ularning ahamiyatini kuchaytiradi.

Uchinchidan, mahorat mezonlari milliy kontekstdan ajralgan holda qo‘llanmasligi kerak. Xalqaro qiyosiy tadqiqotlar jurnalistlarning kasbiy rollari siyosiy tizim, media bozori va madaniy an’analarga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi [7]. O‘zbekiston media maydonida faoliyat yuritayotgan jurnalist uchun bu model o‘zbek tilining me’yorlari, milliy qonunchilik va mahalliy auditoriya xususiyatlari bilan to‘ldirilishi lozim.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Model nazariy tahlil asosida qurilgan va hali empirik tekshiruvdan o‘tmagan. Keyingi bosqichda uni ekspert baholash (masalan, Delfi usuli), tahririyat rahbarlari va amaliyotchi jurnalistlar o‘rtasida

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910253

so‘rovnoma hamda nashr etilgan materiallarning kontent-tahlili orqali sinovdan o‘tkazish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Tadqiqot natijalari zamonaviy jurnalist mahoratini birgina ijodiy qobiliyat yoki texnik ko‘nikma bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatdi. Mahorat besh o‘zaro bog‘liq mezon – qadriyat-me’yoriy, verifikatsion, ijodiy-janriy, texnologik va kommunikativ-mas’uliyat mezonlari majmui sifatida namoyon bo‘ladi.

Modelning asosiy xulosasi shundan iboratki, texnologiyalar qanchalik rivojlansa, jurnalist mahoratining insoniy tarkibiy qismlari – haqiqatga sadoqat, faktni tekshirish va axloqiy mas’uliyat – shunchalik hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Taklif etilgan mezonlar va ko‘rsatkichlar oliy ta’lim muassasalarida jurnalistika o‘quv dasturlarini takomillashtirish, tahririyatlarda xodimlar faoliyatini baholash hamda malaka oshirish kurslarini rejalashtirishda qo‘llanishi mumkin. Modelni empirik tadqiqotlar asosida milliy media maydoniga moslashtirish keyingi ilmiy izlanishlar yo‘nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Reuters Institute Digital News Report 2025 / N. Newman, A. Ross Arguedas, C. T. Robertson [et al.]. – Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2025. – 171 p. – URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2025-06/Digital_News-Report_2025.pdf (murojaat sanasi: 08.10.2026). – Matn: elektron.

2. Diakopoulos, N. Automating the News: How Algorithms Are Rewriting the Media / N. Diakopoulos. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 2019. – 336 p.

3. Прохоров, Е. П. Введение в теорию журналистики: учебник / Е. П. Прохоров. – 8-е изд., испр. – Москва: Аспект Пресс, 2011. – 351 с.

4. Тертычный, А. А. Жанры периодической печати: учебное пособие / А. А. Тертычный. – Москва: Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

5. Kovach, B. The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect / B. Kovach, T. Rosenstiel. – 3rd ed. – New York: Three Rivers Press, 2014. – 336 p.

6. Deuze, M. What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered / M. Deuze // Journalism. – 2005. – Vol. 6, № 4. – P. 442–464. – DOI: 10.1177/1464884905056815.

7. Worlds of Journalism: Journalistic Cultures Around the Globe / ed. by T. Hanitzsch, F. Hanusch, J. Ramaprasad, A. S. de Beer. – New York: Columbia University Press, 2019. – 448 p.

8. SPJ Code of Ethics: revised September 6, 2014 / Society of Professional Journalists. – URL: https://www.spj.org/ethicscode.asp (murojaat sanasi: 08.10.2026). – Matn: elektron.

9. Global Charter of Ethics for Journalists: adopted at the 30th IFJ World Congress, Tunis, 12 June 2019 / International Federation of Journalists. – Brussels: IFJ, 2019. – 4 p.

10. Journalism, “Fake News” & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training / ed. by C. Ireton, J. Posetti. – Paris: UNESCO, 2018. – 128 p.

11. Wardle, C. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making / C. Wardle, H. Derakhshan. – Strasbourg: Council of Europe, 2017. – 109 p. – (Council of Europe report DGI(2017)09).

12. Лазутина, Г. В. Профессиональная этика журналиста: учебник / Г. В. Лазутина. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Аспект Пресс, 2011. – 224 с.

13. Shoemaker, P. J. Mediating the Message in the 21st Century: A Media Sociology Perspective / P. J. Shoemaker, S. D. Reese. – 3rd ed. – New York: Routledge, 2014. – 274 p.

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910253

14. Pavlik, J. The impact of technology on journalism / J. Pavlik // Journalism Studies. – 2000. – Vol. 1, № 2. – P. 229–237.

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910253